

SCHATRIJK

een uitgave van Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland

Wieringen

Colofon

SCHATRIJK Wieringen

is een uitgave van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland en is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF. Het Steunpunt wordt mogelijk gemaakt door de Provincie Noord-Holland en de RCE.

info@steunpuntergoednh.nl
www.steunpuntergoednh.nl

Tekst en redactie Monica Dütting, Stichting NMF

Ontwerp en opmaak Lonneke Beukenholdt, BLKVLD Uitgevers | Gelegenheidsboeken

Met dank aan Henk Cornelissen, Wieringer Courant; Frans Diederik, AWN groep Kop van Noord-Holland; Marcel Dudink, Gemeente Hollands Kroon; René Roessingh en Marieke Roos, Stichting Heidense Kapel; Kenneth Stamp, fotograaf; Jan Wessels en Gea Wiegman, Historische Vereniging Wieringen; Huis van Hilde; Rijksmuseum van Oudheden; Martin Veen, Provinciaal Depot voor Archeologie Noord-Holland; Restaura; Dick Burghout, Viking Informatiecentrum Den Oever; Rob van Eerden, Provincie Noord-Holland; Marlous Ruiters, Mooi Noord-Holland; Peter Saal, Stichting NMF; Yvette Burnier, Stichting NMF

Maart 2018

Steunpunt
Monumenten
& Archeologie
Noord-Holland

Beeldverantwoording

Henk Cornelissen/Wieringer Courant [28, 31]
Frans Diederik [33]
Rob van Eerden [8, 32, 48]
Huis van Hilde [22/23]
Ina Hoogenbosch-Glas [48, 49]
Dr Tess Machling [68]
Peter Saal [18, 69]
Willy Maris [20/21]
Kenneth Stamp [landschap omslag, 6/7, 14/15, 34, 35, 45, 51, 58/59, 64/65]
Open Data Provinciaal Depot voor Archeologie Noord-Holland [12/13, 52, 54, 56, 57, 63, 67]
Restaura [27, 62]
Rijksmuseum van Oudheden [omslag, 2, 13, 37, 38/39, 40]
Stichting Heidense Kapel [46]
Stichting NMF [66/67]
Theo van Delft [68]
Linda Verniers [71]
Universiteitsbibliotheek Utrecht Bijzondere Collecties [61]
Viking Informatiecentrum [42/43]
Wikimedia [11, 13, 16, 17, 24, 25, 30, 36, 40, 41, 51, 60, 62]
Zorgvuldigheid is betracht om van elke foto de eigenaar c.q. fotograaf te vermelden. Organisaties en personen die menen dat bepaalde rechten bij hen liggen, kunnen contact opnemen met de redactie.

Inhoudsopgave

Voorwoord Jack Chr. van der Hoek	4
Interview Rob van Eerden	8
Artikel De ondergrond van Wieringen	14
Vondsten Bewonderen	20
Artikel Friezen en Franken	22
Heidense Kapel	25
Beleid Hollandse Kroon	26
Interview Frans Diederik	28
Impressie Ronde-Tafelgesprekken	34
Fietsen en Wandelen	35
Artikel Vikingen in het Wieringer land	36
Artikel Fascinatie voor het verleden	44
Recept Tuinbonen met saffraan	47
Vondsten Kano	48
Artikel Agrariërs door de millennia heen	50
Recept Gevogelte met kruiden	55
Vondsten Keukengerei	56
Artikel Wieringen en het water	58
Artikel Het Karolingische zwaard van Hippolytushoef	62
Vondsten in de tijd	64
Artikel Inspiratiebron archeologie	66

Wieringen: rijk historisch heuvelland

Wie het Huis van Hilde bezoekt kan hem niet over het hoofd zien: de zeven meter lange kano uit de Wieringermeer. De boomstamkano werd in 2007 gevonden en heeft nu een vaste plek in de tentoonstelling in het archeologiecentrum van de provincie Noord-Holland. Rond 3300 v.Chr. werd de kano gebruikt door de bewoners van het gebied rond het dorp dat we nu Slootdorp noemen. Wie de kano goed bekijkt ziet dat een drainagepijp het hout doorboort. Jammer dat de kano daardoor beschadigd is, maar het laat tegelijkertijd ook zien dat de tijd niet stilstaat en dat nieuwe generaties allemaal sporen achterlaten in het landschap.

Er is veel te vertellen over geschiedenis van Noord-Holland. We weten veel over het landschap en de bewoners en daar komen dagelijks nieuwe inzichten bij. De magazines van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland zetten de komende tijd tien gebieden in de provincie in de schijnwerpers. Sommige verhalen zijn bekend, maar worden belicht vanuit een nieuwe invalshoek. Andere verhalen zijn nieuw en maken de puzzel over de ontwikkeling van Noord-Holland weer een klein beetje meer compleet.

Deze uitgave van het magazine SCHATRIJK staat volledig in het teken van Wieringen. Wieringen is misschien wel het deel van Noord-Holland met de grootste onbenutte potentie als het gaat om

archeologie. Wie hier rondrijdt of wandelt voelt aan dat ook onze verre voorouders geïntrigeerd moeten zijn geweest door de haast on-Hollandse glooiingen in het landschap.

Wieringen staat ook bekend als ‘voormalig eiland’, maar we moeten ons realiseren dat Wieringen feitelijk altijd gewoon aan Noord-Holland vastzat en dus deel uitmaakte van het woongebied van de oudste Noord-Hollanders. Er moeten simpelweg nog tientallen, mogelijk honderden verborgen nederzettingen op dit historische heuvelland verborgen zijn; we moeten zuinig zijn op de bodem.

Dat de Vikingen hier geweest zijn is lang in verband gebracht met de vaarroute tussen Denemarken en Dorestad, maar nieuwe vondsten in Kennemerland van ‘Viking-munten’ doen vermoeden dat de Scandinaviërs grote delen van het westelijk kustgebied bestuurden. Met een regionale economie en bijbehorende muntschat en al. Dat zou in kunnen houden dat de schatten van Wieringen geen uitzonderingen zijn, maar een illustratie van iets dat veel algemener geldt voor onze provincie.

Hoe dan ook: er valt nog heel veel moois uit te zoeken!

Ik hoop dat u dit deel van de reeks met plezier zult lezen!

Jack Chr. van der Hoek
Gedeputeerde Cultuur
Provincie Noord-Holland

SCHATRIJK

Wieringen

“Wieringen is echt heel bijzonder!”

Rob van Eerden is beleidsadviseur bij de provincie Noord-Holland

‘Wieringen is provinciaal archeologiegebied en dat is niet zonder reden’, zegt Rob van Eerden, beleidsadviseur Archeologie van provincie Noord-Holland. ‘Ik was indertijd nauw betrokken bij de aanwijzing van de tien provinciale archeologiegebieden.’

Provinciaal belang wil hier vooral zeggen: van boven-gemeentelijk belang. Dat kan gaan om de diepere ondergrond, de geologie, of de betekenis van de archeologische rijkdommen die voor meer dan één gemeente van belang is.

Tien? Is dat een bewust gekozen aantal?

Niet echt. De archeologiegebieden vertegenwoordigen samen de hele geschiedenis van de provincie Noord-Holland, van het vroegste spoor tot de laatste periode. Hiervan hebben we de meest bijzondere plekken uitgekozen. Wieringen stond meteen op die lijst.

Wat maakt Wieringen zo bijzonder?

Bij uitstek de ondergrond. Wieringen is een van de weinige plekken in Noord-Holland waar de oudste perioden aan de oppervlakte liggen. In de tijd van landijs en mammoeten, zo’n 15.000 jaar geleden, was Wieringen al een heuvel in het landschap. Toen het landijs smolt, en de lagere delen onderliepen, lag de keileembult nog steeds hoog en droog. Een uitstekende plek om te wonen en te gebruiken, ook later toen het rondom liggende

land door zee-inbraken echt ‘verdronk’. Dan zien we Wieringen als een eiland in zee liggen. Je zou op Wieringen dan ook aardig wat moeten kunnen terugvinden uit het verleden. Maar veel onderzoek heeft er niet plaatsgevonden, dus er is een groot verschil tussen verwachting en daadwerkelijke vondsten.

Veel van de bekendste en interessantste vondsten zijn bij toeval aangetroffen. Bij nieuwbouwwerkzaamheden in Hippolytushoef bijvoorbeeld, kwam een 8^e-eeuws zwaard aan het licht. Omdat een amateurarcheoloog met een metaaldetector nog een rondje maakte. Ook de zilverschatten van Westerklijf zijn door metaaldetector-amateurs gevonden. Bijzondere schatten uit de vroege middeleeuwen.

Maar wat kun je eigenlijk nu nog met dat verleden? Wat moet je er mee?

Voor de provincie is het belangrijk dat gemeenten in Noord-Holland zich goed bewust zijn van hun verleden. Wettelijk gezien moet een gemeente iets; maar je moet er ook iets mee willen doen. Het verleden draagt bij aan de identiteit van een gemeente, aan bekendheid en herkenning. Bij de eigen bevolking, maar ook ver daarbuiten. Zeker in het geval van Wieringen; die zilverschatten zijn niet alleen bekend in Noord-Holland. Internationale onderzoekers van de vroege middeleeuwen weten precies waar Wieringen ligt: precies tussen Dorestad en Denemarken. Dat zet het voormalige eiland op de kaart! Je ziet dat erfgoed mensen inspireert. Er is een enorme belangstelling voor het verleden en de eigen geschiedenis. Opgravingen en tentoonstellingen, juist van regionale vondsten, worden goed bezocht; vondsten komen in het journaal of krijgen aandacht in talkshows. Jong en oud komt er op af. Van alle provinciale onderwerpen krijgt archeologie steevast de meeste aandacht. Mensen vinden het leuk, interessant, belangrijk om hun eigen geschiedenis, of die van de plaats waar ze wonen, te leren kennen. Zeker in Noord-Holland is het vaak voor mensen een eyeopener dat er nog iets bestond vóór de inpoldering. Dat daar in die polder complete prehistorische landschappen onder de grond liggen. De oudste vondsten van Noord-Holland komen uit ‘t Gooi en de Wieringenmeer! Hoeveel mensen weten dat eigenlijk?

“...dat er nog iets bestond vóór de inpoldering.”

Toen Wieringen nog een eiland was. Kaart uit 1885

indrukwekkend! En als je daar dan de geschiedenis nog bij belicht, van zowel dat kerkje als de vorming van het landschap, die bult waar het op ligt, dan komt alles bij elkaar. Dan heb je als het ware een totaalbeleving.

Wat is je favoriete vondst van Wieringen?

Dat is toch wel de Zilverschaf van Westerklijf.

Welke? Want er zijn er twee!

Ik bedoel de eerste zilverschaf, uit 1996. Die in de middeleeuwse Badorf-pot, voor de kenners. Een hele kluit zilver, gedeponereerd door Vikingen op Wieringen. Je ziet dat vooral het gewicht van het zilver belangrijk was. Er zaten drie muntsieraden bij, gemaakt van Arabische munten. Die hebben de Vikingen vermoedelijk uit die regio meegenomen; dat is toch wel erg bijzonder. Maar ook zes zilveren armbanden, nog helemaal intact. En baartjes zilver, en

Archeologie en erfgoed dus als inspiratiebron?

Erfgoed, zowel archeologie als cultuurhistorie en landschapsbeleving, daarmee kun je mensen inspireren en aanspreken. Je kunt archeologie en erfgoed natuurlijk inzetten bij educatieve projecten, maar je kunt het ook gebruiken als inspiratiebron voor kunst of voor bouwwerken.

Die unieke identiteit kun je ook gebruiken voor recreatie en toerisme. Daar hebben de lokale ondernemers ook weer profijt van. Kijk eens naar het kerkje van Oosterland. Dat ligt gewoon op zo’n pleistoceen, heuvelachtig landschap. Je waant je daar in de Achterhoek. Om dat in Noord-Holland mee te maken, is

“...daar wordt internationaal onderzoek naar gedaan”

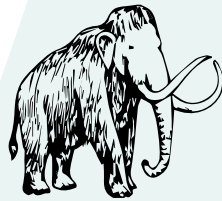
munten uit het Frankische Rijk waar Wieringen in die tijd formeel deel van uitmaakte. Dat zilver was al een tijdje in omloop, als betaling. Het potje lijkt wat ouder te zijn dan de zilveren munten overigens. Dat vind ik zelf ook wel interessant. Wat ook leuk was, is de pol gras die in het potje gestopt zat, waarschijnlijk om het af te dichten. Dat gras en het stuifmeel ervan is bekeken door een specialist in de archeobotanie. Die kon zien dat het potje in het voorjaar onder de grond moet zijn gestopt, in een weiland waar nog geen dieren hadden gegraasd. Geweldig toch!

Die zilverschat is, als je het afzet tegen wat ze in omliggende landen vinden, niet eens zo bijzonder. Maar het heeft wel verstrekkende gevolgen voor ons begrip van die tijd. Die Vikingen, wat ze deden in ons deel van de wereld en met name op Wieringen en in de rest van onze provincie? Daar wordt internationaal onderzoek naar gedaan. Dat betekent ook dat het archeologisch erfgoed van Wieringen verder reikt, en dat het belangrijk is de verantwoordelijkheid daarvoor op een goede manier in te vullen.

Provincie Noord-Holland heeft het Steunpunt Monumenten en Archeologie gevraagd om aandacht voor de provinciale gebieden te vergroten. Dat gebeurt door dit magazine, SCHATRIJK. Is Wieringen een goede keus voor de eerste uitgave ervan?

Absoluut! Ik ben er ook wel trots op dat we dit als provincie doen: laten zien hoe bijzonder onze provincie is. En Wieringen is echt speciaal. Van mammoettand en Vikingschat, tot historische dijken en Zuiderzeewerken, je vindt het hier allemaal! ♦

De pot waar de schat in verborgen zat, blijkt ouder te zijn dan de schat zelf

Een mammoettand uit de Waddenzee. In de oude steentijd maakte Wieringen deel uit van een uitgestrekt landschap waarin kuddes mammoeten rondzwierven

Het Lutjesstrand was een plaats waar je direct op het oude oppervlak van zo'n 100.000 jaar geleden kon lopen. Het strand bestond uit zeer kleine, afgeronde gesteenten. Ze kwamen met het landijs mee en bleven hier op Wieringen achter. Dit bijzondere strand is tegenwoordig ter bescherming afgedekt met een laag 'gewoon' zand

De ondergrond van... Wieringen

Wie op Wieringen staat, staat op een oppervlak dat honderdduizenden jaren geleden gevormd is. Om precies te zijn tussen de 240.000 en 130.000 jaar geleden. Een reden voor provincie Noord-Holland om Wieringen als aardkundig monument aan te wijzen. Én als archeologisch monument want op deze zelfde grond liepen onze voorouders rond. Tot op de dag van vandaag zouden we in de bodem van Wieringen nog sporen kunnen aantreffen van de oude steentijd.

Het grootste gedeelte van de ondergrond van Wieringen bestaat uit een zwak golvend landschap waarvan de hoogste punt zo'n 13 meter boven zeeniveau uitsteekt. Wie in Westerland staat, kijkt daarmee uit over een landschap dat een lange geschiedenis heeft gekend. Het werd gevormd in het pleistoceen. Tijdens dit tijdvak deden zich enorme temperatuurschommelingen voor. Afwisselend was het tropisch, gematigd of letterlijk ijskoud. Deze perioden konden tienduizenden jaren of langer aanhouden. En binnen zo'n periode kon de temperatuur ook weer wisselen van iets hoger naar iets lager en omgekeerd. Tijdens de één na laatste grote ijstijd, het saalien, is Wieringen gevormd. Het saalien duurde van circa 370.000 tot 130.000 jaar geleden. Door de aanhoudende koude, groeiden de bestaande gletsjers van de Noordpool en Scandinavië aan tot enorme ijsmassa's. Deze gletsjers werden honderden meters dik en breidden zich steeds verder uit. De directe ondergrond in de omgeving van deze gletsjers was diep bevroren. Het ijs schuurde hier overheen en duwde de bevroren grond voor zich uit. Ook stenen en ander los materiaal kwamen in het ijs terecht.

Op deze foto van de Emmons gletsjer (Verenigde Staten) is goed te zien hoe het ijs beweegt en duwt. Het is niet moeilijk voor te stellen hoe grote rotsen en keien verplaatst zijn door de gletsjers in de oude steentijd

Al sinds 1973 zijn betrokken burgers van Wieringen actief om de natuur en het landschap van Wieringen te beschermen.
www.landschapszorg.nl

Uiteindelijk bereikten deze gletsjers ook het huidige Nederlandse grondgebied. Ze duwden de ondergrond op en hierdoor ontstonden de stuwwallen van Wieringen, Texel, maar ook de Utrechtse Heuvelrug. Veel verder dan midden-Nederland kwam het landijs niet. De temperatuur begon langzaam toe te nemen en de ijsmassa's begonnen te smelten. Alle rommel die in het ijs was meegevoerd, bleef achter. Dit leverde een wat taaie laag op van grind, klei, leem, zand, en stenen van allerlei afmetingen. Feitelijk heeft het landijs tijdens het saalien Wieringen tweemaal bereikt. Het bewijs daarvoor ligt in de twee verschillende soorten keileem die in de ondergrond aanwezig zijn. De stenen erin laten twee verschillende herkomstgebieden zien. In Oosterland, Westerland en Stroe sta je bovenop dit keileemlandschap; in Westerland sta je ruim 12 meter boven Normaal Amsterdams Peil (NAP).

Wanneer het landijs smelt, blijven grote en kleine stenen achter

De provincie Noord-Holland herbergt 17 aardkundige monumenten, die worden beschermd via de Provinciale Milieuvordering. Verder zijn er 63 gebieden van bijzondere aardkundige waarde. Het kan daarbij gaan om resten uit het verre verleden, waarbij het oorspronkelijke landschap nog aanwezig is, zoals op Wieringen, maar ook om landschappen die door menselijk ingrijpen zijn ontstaan. De aardkundige monumenten en aardkundig waardevolle gebieden vertellen met elkaar de geschiedenis van het ontstaan van het Noord-Hollandse landschap. Wie meer wil weten, kan terecht op de website van de provincie Noord-Holland (www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Water_Bodem/Aardkundig_erfgoed).

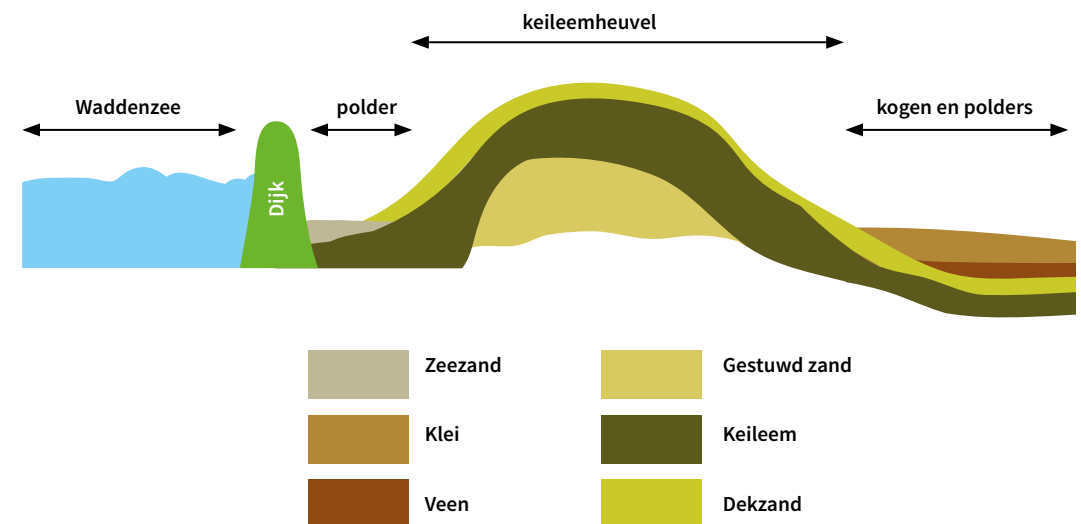

De Steen van Westerklijf staat niet meer helemaal op zijn historisch bekende plek. Een dergelijke zwerfkei in combinatie met moderne machines, was te onhandig. De Steen is daarom naar de rand van de akker verplaatst

De stenen kwamen door erosie en het afsmelten van het ijs soms los te liggen. Op Wieringen zijn ze te vinden in allerlei soorten, vormen en kleuren. De Steen van Westerklijf is één van de grootste zwerfkeien die op Wieringen achterbleef. Hij stond jarenlang midden in een veld. Waarschijnlijk is hij ooit tevoorschijn gekomen, en rechtop gezet door de toenmalige bewoners van Wieringen. Hoe lang geleden weet niemand.

Hoewel het keileem her en der aan het oppervlakte ligt, is het op de meeste plaatsen in Wieringen bedekt door zandige afzettingen. Dit zand werd door de wind verspreid tijdens de laatste ijstijd, het weichselien. Het landijs bereikte Nederland toen niet; Nederland zag er meer uit als een toendragebied. Toendra's zijn koude vlakten met heel weinig begroeiing. Door wind en water erodeerde de begroeiing en kwam het zand vrij te liggen. Dit zand werd door de wind opgepakt en meegevoerd. Waar de wind in kracht afnam, sloeg het zand neer en bleef het liggen. Dit zand heet dekzand. De dekzandpakketten kunnen lokaal in dikte variëren. Het heuvelende landschap van Wieringen is verder te danken aan smeltwatererosie en wind. Zeeslag zorgde voor extra erosie en vormde de kliffen van Wieringen. ♦

Bewonderen

Archeologische vondsten van Wieringen zijn op verschillende plaatsen te bewonderen. De eerste zilverschat van Wieringen staat tentoongesteld in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. De tweede zilverschat is te zien op Wieringen, in het Viking Informatiecentrum te Den Oever, evenals de mammoettand en andere vondsten. Sommige (metaaldetector-)vondsten zijn in particulier bezit, maar worden soms uitgeleend voor een tentoonstelling. De prehistorische kano van Wieringen staat opgesteld in het Huis van Hilde in Castricum. Hier wordt de archeologie en geschiedenis van Noord-Holland uitgebreid belicht. Het Huis van Hilde herbergt ook het archeologische depot van de provincie Noord-Holland. Niet alle vondsten zijn permanent te zien. Vondsten die niet tentoongesteld staan, liggen daar veilig opgeborgen.

*Geslepen bijl uit
de jonge steentijd;
vindplaats
Wieringermeer*

Friezen en Franken

Hoe de Friezen vroeger gekleed gingen, tonen deze poppen in het Huis van Hilde te Castricum. Aan de hand van archeologische voorwerpen wordt er de geschiedenis van Noord-Holland verteld

De bewoners van het huidige Noord-Holland hebben zichzelf lange tijd 'Friezen' genoemd. De eerste vermelding van de Friezen vinden we in Romeinse bronnen. Tacitus die rond 100 na Chr. over de Germanen schrijft, vermeldt 'grote' en 'kleine' Frisii. Deze Frisii bewonen de kuststreken.

De bevolkingsomvang nam in de Romeinse tijd snel toe (in Kennemerland, in de duinen, rond Schagen en op Texel bijvoorbeeld), maar nam aan het einde van de 3^e eeuw af. Waarom dat zo is, weten we niet goed. In de 4^e eeuw wonen er vermoedelijk nog maar weinig mensen in Noord-Holland, hoewel er op de strandwallen, in de duinen, op Texel en op Wieringen toch prima bruikbaar woongebied moet zijn geweest. Trok men naar de gebieden die de Romeinen hadden verlaten, in België en Frankrijk? Pas in de 5^e en 6^e eeuw is er weer sprake van bevolkingsaanwas. Uit alle omringende regio's komen immigranten naar onze provincie en vermengen zich met de achtergebleven bewoners. Deze 'nieuwe Friezen' hebben als zeevaarders uitgebreide handelsnetwerken langs de hele Noordzee. Verder bedrijven ze landbouw, veeteelt en visserij. Hun rijk breidt zich uit richting het zuiden, waar ze in aanvaring komen met de Franken.

De Franken staan voor het eerst vermeld in historische bronnen in de 3^e eeuw n.Chr. Ze weten dan de Romeinse invloed te beknotten in het gebied rondom Keulen en het huidige Rijnland. De Romeinen gooien het daarna op een akkoordje: de Franken verdedigen de Romeinse grenzen in ruil voor geld en privileges. Maar als de Romeinse macht afneemt, zien de Franken hun kans schoon. Uiteindelijk zal hun invloedsgebied reiken van zuid-Nederland, delen van Duitsland en Luxemburg, tot ver in het huidige Frankrijk. De Franken zijn inmiddels overgegaan tot het christelijke geloof.

Omdat zowel de Friezen als de Franken hun machtsgebied willen uitbreiden, is het onvermijdelijk dat ze tegenover elkaar komen te staan. Het gaat daarbij vooral om de beheersing van de delta tussen Rijn en Maas, en de daarin belangrijke handelssteden zoals Dorestad. Daarnaast proberen de Franken het christelijke geloof te verbreiden, vooral na het definitief verslaan van de Friezen rond 734 n.Chr. Dit blijkt niet altijd even bestendig, zeker niet wanneer de Frankische invloed afneemt door de Viking-aanvallen. ♦

Radboud was koning van de Friezen van circa 680 tot 719 n.Chr. Hij voerde een aantal oorlogen tegen de Franken met wisselend succes. Rond 695 kwam een vrede tot stand tussen Radboud en de Frankische hofmeier Pepijn van Herstal. Na diens dood profiteerde Radboud van de interne machtsstrijd bij de Franken. Met een groot leger trok hij het Frankische gebied binnen en behaalde een klinkende overwinning in de Slag bij Keulen in 716. Hij stierf in 719.

Fantasievoorstelling van koning Radboud (Redbad) der Friezen. Schilder onbekend, mogelijk uit de 17^e eeuw

Op Wieringen doet het verhaal de ronde dat koning Radboud nabij Elft een burcht had en een drenkplaats voor paarden. Hier is tot dusver nog nooit bewijs van gevonden. Metaal-detector-amateurs deden in de omgeving van Elft wel vondsten die erop duiden dat hier munten werden geslagen. Dit mocht alleen met toestemming van de koning. Dus wie weet...

De Heidense Kapel

In Stroe ligt op een hoogte een kerkhof en een kapel. Het kerkhof is oud, de kapel niet. Hoewel...

De kerk van Stroe te Wieringen. Prent door kunstenaars Th. de Roode en P. van Cuyck

Stroe komt al voor in een geschrift uit de 9^e eeuw. De kerk in Stroe behoort volgens de opstellers van dit geschrift - een goederenlijst - tot het oorspronkelijke bezit van het klooster van Fulda. Willibrordus, de eerste bisschop van Utrecht, zou het zelf hebben gesticht. Dit moet waarschijnlijk ergens in de eerste helft van de 8^e eeuw hebben plaatsgevonden. Het is heel goed mogelijk dat er een heidense voorganger op deze locatie stond. In die tijd was het kerstenen (het christelijk verklaren) van bestaande tempels en heiligdommen, een veelgebruikte manier om de christelijke invloed te vestigen onder de nog heidense bevolking. In de middeleeuwen, en daarna, duikt de kerk van Stroe regelmatig op in historische geschriften. Veel afbeeldingen zijn er niet van. Pas zo'n 1000 jaar na de stichting van de oorspronkelijke kerk, beelden de kunstenaars De Roode en Van Cuyck de kerk af. Een beschrijving van de kerk uit diezelfde periode spreekt over een tufstenen kerkje. Als bijzonderheid wordt een beeldhouwwerk vermeld boven de noorder-toegangsdeur. Daarop zou een varken of wild zwijn zijn afgebeeld. Rond het kerkje en de plaats doen verschillende sagen en legenden de ronde. In 1880 werd het kerkje verkocht en afgebroken. ♦

Erfgoed op Wieringen en binnen de gemeente Hollands Kroon

De gemeente Hollands Kroon, waaronder Wieringen valt, herbergt het nodige aan erfgoed. De omgang met dit erfgoed staat in diverse beleidsstukken verwoord. ‘Erfgoed geeft de omgeving een verleden’, stelt de gemeente. Behalve archeologie telt Hollands Kroon ook de nodige gebouwde monumenten. De inwoners waarderen dit erfgoed zeer. Er bestaan veel actieve verenigingen die zich met geschiedenis en erfgoed bezig houden; hieronder zijn ook eigenaren en gebruikers van monumentale panden. De gemeente Hollands Kroon onderhoudt met deze netwerken regelmatig contact. Ook de contacten met de provincie Noord-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zijn goed en laagdrempelig. Incidenteel overlegt de gemeente met de buurgemeenten over projecten waarin erfgoed een rol speelt.

De gemeente maakt bij aanvragen voor ontwikkelingen steeds een afweging van de verschillende belangen. Erfgoed is er daar één van. Zo doet ze recht aan de wens van bewoners en ondernemers om te kunnen wonen en werken, maar ook aan de zorgplicht van de gemeente voor het erfgoed. Tegelijkertijd ziet de gemeente ook de kansen die erfgoed biedt. Ze probeert dan ook erfgoed zo integraal mogelijk te benaderen. Recreatie-ondernemers worden aangemoedigd te participeren in projecten waarin erfgoed wordt gepromoot, of een belangrijk onderdeel vormt.

“Voor onze bewoners is erfgoed een dagelijks onderdeel van hun omgeving.”

Door meer onderzoek, voorlichting en goed onderhoud van erfgoed wil de gemeente het draagvlak vergroten. De gemeente Hollands Kroon spant zich in voor een effectieve en goede borging van erfgoed, met en voor alle betrokken partijen. ♦

*Geulen in een ijzeren
landschap: zwaarddetail*

*Het Karolingische zwaard
vóór de restauratie. Deze
klomp roest is bijna een
kunstwerk op zich*

“Sinds ik een kleine jongen was, loop ik al te rapen”

Interview met Frans Diederik, voorzitter Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland

Toen ik een jaar of tien was, was ik met mijn ouders op vakantie in de buurt van Holten. Eén van de uitstapjes ging naar het natuurhistorisch museum. Fascinerend vond ik dat, vooral de stenen vlakbijlen uit de prehistorie. Het gevolg was dat ik de rest van de vakantie alleen maar stenen liep te rapen. Aan het eind van de vakantie mocht ik mijn ‘vondsten’ laten zien in het museum. Dat werd helaas een enorme teleurstelling, want er bleek niet één bijl tussen te zitten. Maar een klappersteen die ik toen gevonden heb, is nog steeds in mijn bezit!

Maar de fascinatie bleef. Als er ergens een stukje werd omgeploegd of er was gesloopt, ging ik even kijken of er steentjes of fossielen te vinden waren, maar ook scherven en stukken glas. Ik woonde toen nog in Beverwijk. Toen in Velsen het Hoogoven-terrein werd uitgebreid, deden de lokale amateurarcheologen onderzoek. Hun vondsten leidden tot een tentoonstelling op het Hoogoven-terrein. Vergezeld van mijn ouders ging ik er met mijn verzameling vondsten heen. Met Holten in het achterhoofd, verwachtten mijn ouders er natuurlijk weinig van. Maar de reacties van de aanwezige archeologen waren erg enthousiast, en enkele vondsten werden zelfs ter plekke in de vitrine gelegd. Die dag ben ik glunderend naar huis teruggefietst.

In de jaren daarna bleef ik in mijn vrije tijd met de archeologie bezig. Met mijn vrouw verhuisde ik van Beverwijk naar Schagen, in die tijd nog *terra incognita* wat archeologie betreft. Er was vrijwel niets bekend over het verre verleden. Het voordeel daarvan is dat elke vondst weer een sensatie veroorzaakte. We zijn daar toen een archeologische werkgroep begonnen. De toenmalige provinciaal archeoloog had zelden tijd om zelf onderzoek te doen en liet veel aan ons over. Kleine projecten maar ook hele grote, zoals een compleet bedrijventerrein van 2,8 hectare. Vanuit Schagen keken we natuurlijk ook verder de Kop van Noord-Holland in. Onze Archeologische Werkgroep draagt daarom dan ook die naam.

Wieringen is een bijzonder stukje Noord-Holland. Landschappelijk gezien is het interessant, want hier ligt het steentijdlandschap feitelijk aan de oppervlakte. Door regelmatige veldverkenningen op Wieringen, zijn al heel wat archeologische vondsten uit het stenen tijdperk aan het licht gekomen. Zeker niet alleen door mensen van onze werkgroep; de belangstelling voor Wieringen wordt door velen gedeeld. Van sommige perioden op Wieringen weten we heel weinig. Bijvoorbeeld de Romeinse tijd. Ook in die tijd moet Wieringen een solide bult in het venige en drassige landschap zijn geweest. Maar we kennen alleen een paar scherfjes uit die tijd. Hoe die overgang van de prehistorie naar de Romeinse tijd is geweest en of er in de Romeinse tijd wel op Wieringen werd gewoond... daarvan weten we vrijwel niets.

Vanaf de vroege middeleeuwen zie je dat Wieringen een belangrijke plaats inneemt, als onderdeel van de handelsroutes rondom de Noordzee. Den Oever lag aan zout water en bood een veilige haven. Eerst voor de handel vanuit de Friese gebieden, en later voor de Vikingen die vanuit Scandinavië zuidwaarts trokken, op zoek naar buit, handel en land. Door het Ronde-Tafelgesprek dat het Steunpunt Monumenten en Archeologie organiseerde, hebben we nu meer aansluiting bij de Historische Vereniging Wieringen. Onlangs hield ik een lezing bij de Historische Vereniging over het Viking-verleden van Wieringen. Daar kwamen wel 130 mensen op af. Allemaal uit belangstelling voor het eigen verleden!

Bezoekers bij de lezing van Frans Diederik. De belangstelling voor het eigen archeologische erfgoed is groot op Wieringen

*Klappersteen
Roestige roodbruine steen die bestaat uit ijzerhoudend mineraal vermengd met zand of klei. Soms is de steen hol en zit er nog een gedroogd stukje klei in. Als je de steen schudt, hoor je een rammelend geluid. Klapperstenen werden eeuwenlang gebruikt om ijzer van te maken*

“Samen de witte vlekken van het Wieringer verleden inkleuren”

Het was extra leuk dat er veel detector-amateurs waren. Die konden in de pauze hun vondsten laten zien en beoordelen. Dat heeft meteen weer informatie opgeleverd, én mooie en belangrijke vondsten natuurlijk. Eén betrof een stempel uit de tijd van Napoleon, gedateerd tussen 1811-1814, bedoeld voor de toenmalige notaris Pomeran van het canton (district) Wieringen. De historische context bij deze archeologische vondst werd vanuit de zaal meteen aangevuld. Een verenigingslid kende deze periode namelijk goed vanuit historische bronnen. Een mooi voorbeeld van hoe archeologie en historie elkaar aanvullen en versterken. Door deze samenwerkingen tussen historici en archeologen, aangevuld met de vondsten van de detector-amateurs, hopen we uiteindelijk zoveel mogelijk witte vlekken van het Wieringer verleden in te kunnen kleuren. ♦

Wodan rijdt op zijn achtbenig paard Sleipnir door de lucht. Zijn raven Huginn en Muninn vliegen voor hem uit. Huginn betekent in het oud-Noors 'gedachten' en Muninn 'geheugen' of 'geest'

Op dit bronzen gewichtje uit de Vikingtijd staan twee raven afgebeeld: Muninn en Huginn. Zij vergezelden de god Odin of Wodan. Dit kleine gewicht van bijna 30 gram kon worden gebruikt om (hak)zilver mee te wegen. Datering 9^e of 10^e eeuw

Steunpunt Monumenten en Archeologie organiseert in elk archeologiegebied een Ronde-Tafelgesprek, ook op Wieringen. Deelnemers buigen zich over de vraag wat het archeologische erfgoed is, over de identiteit en erfgoedwaardering. Doel is onder meer om de samenwerking tussen de verschillende organisaties te bevorderen

• Populieren
Hyppo

Fietsen en wandelen

Het prachtige landschap van Wieringen leent zich goed voor een mooie fiets- of wandeltocht. Er zijn dan ook aardig wat fietsroutes beschikbaar. Kijk maar eens op de website van Oneindig Noord-Holland (www.onh.nl). Hier vindt u een 42 kilometer lange Archeologie-Fietsroute die u langs bijzondere plekken op Wieringen voert. Houdt u meer van wandelen, dan is hier ook een wandeling over westelijk Wieringen beschikbaar waarbij u onder andere langs de oorspronkelijke vindplaats van de Vikingschatten wordt gevoerd. Ook via de website van de gemeente kunt u verschillende fiets- en wandelroutes terugvinden (zie www.bezoekhollandskroon.nl). Op diverse punten staan informatiepanelen die u meer vertellen over het landschap, de natuur, de gebouwen of de geschiedenis van Wieringen. ♦

Vikingen in het Wieringer land

Westerklief: thuis van Vikingschatten

In 1996, 1999 en 2001 was het raak. Toen kwamen uit een weiland bij Westerklief allerlei zilveren voorwerpen tevoorschijn. Een heuse Vikingschat! Die Vikingschatten spreken enorm tot de verbeelding. Ze bepalen ook het beeld dat de Wieringer heeft van het verleden. Zozeer dat een zwaard dat in 2006 werd gevonden, meteen als Vikingzwaard werd aangeduid. Inmiddels is uit onderzoek gebleken dat het wel honderd jaar ouder is, uit een tijd dat er nog geen Viking op Wieringen te bekennen was! (zie pag. 62-63).

Deze schat is te zien in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden
www.rmo.nl

Wieringen onder Vikingheerschappij

Deense Vikingen beginnen rond 830 n.Chr. vanuit Denemarken de Friese kustgebieden te bezoeken, op zoek naar handel en soms naar buit. Ze varen ook de grote rivieren op en overvallen enkele malen Dorestad, het latere Wijk bij Duurstede. Dorestad was in die tijd een belangrijk internationaal handelscentrum van het Frankische rijk. Om de boel tot bedaren te brengen, besluit Keizer Lotharius Dorestad en West-Frisia in leen te geven aan een Deense Viking, genaamd Rorik. Vanaf 850 is hij de baas van het gebied waar ook Wieringen toe behoort. Rorik gebruikt het Westfriese kustgebied als uitvalsbasis voor andere tochten. Na zijn dood wordt het leen toebedeeld aan zijn neef Godfried. Maar dat duurt niet lang. In 885 wordt Godfried vermoord door een groep edelen. Eén daarvan is Gerulf, die daarna heerser wordt over het kustgebied. Hij is de eerste Hollandse graaf. De Deense Vikingen verliezen daarmee voorgoed hun controle over het westelijke kustgebied en Wieringen.

Rorik is afgebeeld als een machtige en woeste krijger, afbeelding door H.W. Koekkoek, 1912

...de Vikingschatten spreken enorm tot de verbeelding

Vikingschat of Friezenschat?

Het oude beeld dat de Vikingen moord en brand stichtten waarvan de arme bewoners van het Friese kustgebied de dupe waren, moet inmiddels misschien wat worden bijgesteld. Historische geschriften noemen diverse Friezen als onderdeel van de Vikingbendes. Deze Friezen vormden onderdeel van de groepen Vikingen die op de Britse eilanden en het Europese vasteland huis hielden. Heel verwonderlijk is dat niet. De Friezen waren zeker tot diep in de 8^e eeuw nog nauwelijks bekeerd tot het christendom en waren, net als de Vikingen, zeelui en handelaren. Misschien voelden ze meer verwantschap met de heidense zeelui uit het noorden dan met de christelijke Franken in het zuiden. Door de samenstelling van de schat twijfelen wetenschappers over wie de oorspronkelijke eigenaar was. Een Viking die snel zijn bezittingen veiligstelde? Een Friese krijger die aan de Viking-strooptochten deelnam en zijn aandeel in de buit wegstopte? Of toch een Friese handelaar die zijn wisselgeld veilig opborg? Sommige klanten wilden misschien liever in voor hen bekende munten of in hakzilver worden betaald.

Hakzilver: in stukken gehakte zilveren voorwerpen, sieraden en munten. Hakzilver diende als betaalmiddel waarbij het gewicht van het zilver belangrijker was dan de officiële waarde van de munten of de artistieke waarde van het sieraad

Vikingverleden als inspiratiebron

De Vikingen spreken tot de verbeelding. Van kinderboeken, tv-series tot *re-enacters*. Allemaal uit interesse voor deze fascinerende periode. In het Viking Informatiecentrum op Wieringen in Den Oever is van alles te zien en te beleven voor jong en oud.

Wickie de Viking is al meer dan 40 jaar populair bij kinderen

Arabische en Frankische munten uit de schatten van Westerklijf weerspiegelen de verreikende handelscontacten van de Vikingen

De schatten van Westerklijf: spiegel van internationale contacten

De Vikingen begonnen eind 8^e eeuw vanuit diverse plaatsen in Scandinavië met hun snelle schepen andere gebieden te verkennen en aan te vallen. Ze geloofden in goden als Odin, Thor en Freya. Die waren in onze streken bekend onder de namen Wodan, Donar en Freya. Hun namen vinden we nog terug in onze wekdagen woensdag, donderdag en vrijdag. Naast handel, waren ze ook niet vies van gemakkelijk te verkrijgen buit. In de landen langs de Noordzee was die goed te vinden. Kloosters, boerengemeenschappen en handelssteden waren geen partij

voor de goed getrainde Vikingen. Maar over het algemeen waren ze vooral geïnteresseerd in handelscontacten en stichtten ze vele handelsnederzettingen. Ze waren goede zeelui en ontdekten IJsland, Groenland en Noord-Amerika. In Europa bereikten ze via de westelijke routes ook de Middellandse Zee. In die periode vielen grote delen van Zuid-Spanje, Portugal en Noord-Afrika onder het emiraat van Cordoba. Het oostelijke deel van de Middellandse Zee werd beheerst door het Oost-Romeinse Rijk van Byzantium en het Abassiden-kalifaat, geregeerd vanuit Bagdad. De Vikingen hadden ook via de oostelijke routes langs de grote Russische rivieren al handelscontacten met Byzantium en de Abbassiden. Niet verwonderlijk dat de zilverschaten van Westerklijf die internationale contacten weerspiegelen. Munten van Arabische vorsten, Frankische keizers en baren zilver uit het hoge Noorden laten zien hoe ver de Vikingcontacten reikten!

Leven als de Vikingen

Welliswaar 200 jaar later dan de Vikingheerschap in Noord-Holland, maar het tapijt van Bayeaux geeft prachtig weer hoe een Vikingvloot er uit zag

Re-enacters zijn mensen die zich kleden en zich tijdelijk inleven in karakters uit het verleden. Vaak zijn het enthousiaste amateurs die kleding, voorwerpen, voedsel en onderdak zo goed mogelijk proberen na te maken aan de hand van gegevens uit historische en archeologische bronnen. Ze verzorgen demonstraties en geven informatie aan het publiek. Ze vormen als het ware een tastbaar verleden. Doordat ze veel gedetailleerd onderzoek doen naar het leven en de voorwerpen van alledag, en deze ook gebruiken, vormen hun gegevens en ervaringen een welkome bijdrage voor de professionele archeoloog en historicus. ♦

Re-enacters demonstreren ambachten en het leven van alledag. Kleding, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen zijn gereconstrueerd op basis van archeologische vondsten en historische teksten en afbeeldingen

135 jaar na afbraak van de ‘Heidense Kapel’ te Stroe, vatten drie Wieringers het plan op om hem terug te bouwen. Maar waarom eigenlijk?

In het collectieve geheugen van de Wieringers leeft de Heidense Kapel nog steeds voort.

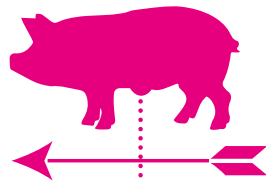
‘Er doen nog zoveel verhalen de ronde over de Heidense Kapel; als kind vonden we die fascinerend. Het mysterieuze varken op de steen boven de kerkdeur, de gouden klepel van de kerk die ooit door een monnik in een put verborgen

moet zijn, die hoopten we allemaal nog eens te vinden natuurlijk. De buurkinderen lieten destijds zelfs hun jongere broertje in allerlei waterputten afzakken om te zoeken!’ lacht Marieke Roos, voorzitter van Stichting Heidense Kapel. Ze behoort samen met Gerrit Voos en Rob Holtjer tot de drie initiatiefnemers van de Heidense Kapel. ‘Onder elkaar hadden we het er op een goede dag over hoe leuk het zou zijn om de aloude kapel weer terug te laten keren. Na nog een keer praten kwam het idee om het daadwerkelijk te proberen.’

‘Begin 1900 en in de 90’er jaren zijn er ook pogingen toe ondernomen. Zou de derde maal scheepsrecht zijn?’ vult René aan. Hij is bestuurslid van de stichting en heeft de basis voor het ontwerp van de kapel gelegd. ‘Belangrijk voor ons was om niet het verleden te kopiëren, maar om het te gebruiken als inspiratiebron. En dat het een project zou zijn van en voor Wieringers, een breed gedragen burgerinitiatief. Toen we met onze plannen kwamen, bleken die goed te vallen bij zowel de gemeente als de Wieringers zelf.’ Marieke wil nog wel even kwijt dat ze het hele project een uniek staaltje van gemeenschapszin vindt. ‘Zoveel bijdragen aan materialen, arbeid en medeleven van de bevolking. Dat heeft het punt van fondsvorming een stuk versimpeld.’

“Er doen nog zoveel verhalen de ronde over de Heidense Kapel...”

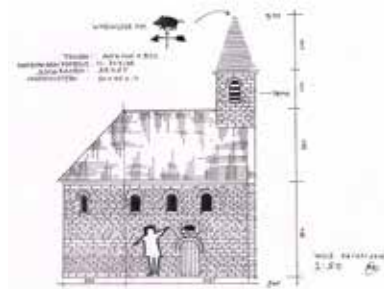
Het stichtingsbestuur en de vrijwilligers poseren voor de herbouwde kapel. Tegenwoordig siert een varken de windvaan van de kapel

‘Een kopie van de eens 30 meter lange kerk die hier moet hebben gestaan, hadden we niet voor ogen. We hebben gekeken naar oude vormen en materialen die hier in het verleden werden gebruikt. Zo zijn we uitgekomen bij een vorm die geënt is op de oude Romaanse kerkjes; met een gemetselde spits, zoals je die hier in omgeving vaker ziet. Dankzij de vrijwilligers, zeer kundige vaklui en gulle giften is het mogelijk gebleken het verleden zichtbaar te maken; het collectieve geheugen verbeeld, als het ware. De gevelsteen met het varken hebben we weer nieuw moeten laten maken; de oude is verloren gegaan. Een Wieringer kunstenaar wilde op deze manier graag (letterlijk) zijn steentje bijdragen. De betekenis van die steen is nog steeds een mysterie. Daarmee refereren we ook weer aan de vele legendes en het oorspronkelijk heidense verleden van Wieringen. Voor het educatieve en informatieve aspect hebben we een informatiebord geplaatst.’ Inmiddels zijn duizenden mensen voorbij het bord het kerkhof opgegaan, om even in de kapel te zitten of er een kaarsje te branden.

Na de realisatie van de kapel, zitten de vrijwilligers niet stil. Er wordt een Willibrordusroute ontwikkeld, in eerste instantie op Wieringen. In een later stadium willen ze de route uitbreiden naar Noord-Holland, langs alle plaatsen waar Willibrord een kerkje zou hebben gesticht of waar een kerkje aan hem is opgedragen. ♦

“Het verleden blijft inspireren, fascineren eigenlijk.”

Inspiratie | Karolingisch 750 - 950 n.Chr.

Tuinbonen met bier, kummel en saffraan

BENODIGDHEDEN

1 kilo verse **tuinbonen**
in de schil (of 450 gram diep-
vriesbonen)
1 **witte boterham**
mespunt **peper**
theelepels **kummel**: een beetje
fijngestampt
eetlepel **azijn**
glas stevig **bier**
theelepels **saffraan**: geweekt
in kokend water
zout naar smaak

Dop de tuinbonen en kook ze gaar. Prak het brood, met de azijn, het bier en de kummel. Week de saffraan in een bodempje kokend water en roer dit even stevig om. Doe de saffraan met het water bij het broodpapje. Giet de gare bonen af en voeg het mengsel toe. Laat het nog even zacht stoven. Eventueel zout naar smaak toevoegen. Lekker bij de hoofdmaaltijd.

Een kano uit de prehistorie

De kano werd in 2007 aan de zuidkant van Wieringen aangetroffen, ter hoogte van Dijkgatsweide. De oorspronkelijke lengte was meer dan zeven meter. Het hout was in de bodem een slappe massa geworden. Na het lichten van de kano, is hij onderzocht en daarna geconserveerd in het Nederlands Instituut voor Scheepsarcheologie. Nu staat hij opgesteld in het Huis van Hilde te Castricum. ♦

Er was flink wat 'kracht' nodig om de kano te lichten en te vervoeren. Met name de aanwezige natte grond maakt het geheel loodzwaar

Impressie van het landschap rond Wieringen, circa 5000 jaar geleden, in de tijd van de kano

Bij het bergen van de kano bleek er in het verleden een drainagepijp dwars door de kano te zijn aangelegd

Agrariërs door de millennia heen

Hollands Kroon, waaronder Wieringen valt, is nu grotendeels boerenland. Leuk om te bedenken dat Wieringen al duizenden jaren lang ononderbroken de thuisbasis van boeren is geweest. Pas vrij laat in de geschiedenis van de mensheid, begint de mens met het boerenbedrijf. Vanuit het Nabije Oosten waar al rond 8000 v.Chr. huisdieren worden gehouden en voedselgewassen worden verbouwd, verovert de landbouw Europa. De eerste boerderijen in Nederland staan rond 5300 jaar v.Chr. in Zuid-Limburg. Hier bewerken de boeren de vruchtbare lössgronden. In de rest van Nederland leven de inwoners van het verzamelen van planten, van jacht en visvangst. Dat betekent niet dat ze niets te maken hadden met de boeren. Onderzoek aan skeletten uit die tijd laat zien dat de jagers-verzamelaars in de boerengemeenschappen introuwden.

Het duurt dan nog zeker duizend jaar voordat het boerenbedrijf de belangrijkste bestaansbron wordt in west-Nederland. Op de droge gronden zoals de strandwallen en de hoge oevers langs oude kreken werd geakkerd. De nattere delen waren geschikt voor het houden van vee. Waarom die overgang zo lang duurde, is niet duidelijk. Misschien speelde de drassigheid van het landschap een rol, of vonden de jagers-verzamelaars het wel prima zo. Ze konden in het afwisselende landschap voldoende voedsel verzamelen en vangen, dus waarom zouden ze dat harde boerenbestaan ambiëren?

Het Heckrund wordt gezien als een goede afspiegeling van een van onze eerste gedomesticeerde runderen

Een karakteristieke tuunwal. Tuunwallen dienden om het vee van de akkers te weren

De oudste houten vondst op en rond Wieringen is een houten kano. Deze is ruim 5000 jaar oud en gebruikt door één van de boeren die er woonde. Misschien woonde die wel bij Slootdorp waar toen een dorpje lag. De vele waterwegen waren een makkelijke manier om het moerassige landschap rondom het hooggelegen Wieringen te doorkruisen. Wellicht ging de eigenaar ermee op bezoek bij familieleden verderop, op vogeljacht of even zijn fuiken controleren. De Noord-Hollandse boeren uit die tijd vulden hun menu aan met vis en ander jachtwild; dat zal op Wieringen niet veel anders zijn geweest.

De boomstamkano vinden we ook elders in de wereld. Om een boomstamkano te maken, splijt je een boom. De binnenkant wordt uitgehakt of uitgebrand. De zijanten worden soms opgehoogd met planken

Bij de aanleg van de Zuiderzee-werken is dit stuk vuursteen gevonden. Het is onderdeel van een sikkel. Gezet in een houten handvat, werd met de sikkel graan geoogst, of werden er planten zoals riet mee gesneden. De boer of boerin die deze sikkel gebruikte, leefde bij Wieringen tussen 3000 en 2500 jaar geleden

Vanaf circa 1000 v.Chr. sluit het Zeegat van Bergen zich en verslechtert de afwatering van het gebied. Langzaamaan wordt West-Friesland steeds natter. Hierdoor begint het veen zich uit te breiden en bedekt het steeds grotere gebieden. Wieringen bleef hier hoog en droog boven uitsteken, maar we hebben geen archeologische informatie over de bewoners uit die periode. In een lijst van goederen uit de middeleeuwen, staat een groot aantal hoeves en ook een domeinhoeve beschreven. Deze zouden rond 900 n.Chr. hebben toebehoord aan de bisschop van Utrecht. Een domeinhoeve zou wijzen op een boerderij met horigen.

Waarschijnlijk was de beste plek om te wonen de overgang tussen de hoge en lage delen in het landschap. Door de bodemgesteldheid van Wieringen, was op die plaatsen gemakkelijk aan zoet drinkwater te komen. De middeleeuwse dorpen zoals Westerland, Vatroep en Stroe liggen dan ook op die overgangen. De akkers op de zandgronden hoorden aan de hoeves toe, maar de weidegronden zullen grotendeels in gezamenlijk eigendom zijn geweest. Wanneer de oogst van de akkers af was, mocht het vee hier ook vrij over rondlopen en de stoppels afgrazen. De mest die de dieren achterlieten, zorgde voor vruchtbare akkers in het nieuwe seizoen. Dit vrije rondlopen van vee wordt het 'overall-weide systeem' genoemd.

Horige boeren bezaten de boerderij en het land waarop ze werkten niet. Ze hadden wel een aantal gebruiksrechten, maar ook verplichtingen. Vaak moesten ze een deel van hun oogst afstaan en herendiensten verrichten. Als de domeineigenaar de landerijen verkocht, verkocht hij daarmee ook de horige boeren en hun gezinnen. De boeren mochten niet zonder toestemming wegtrekken of zich elders vestigen

Vanaf de 9^e en 10^e eeuw begonnen de boeren ook het veen rondom Wieringen te ontginnen. Het veen werd eerst ontwaterd en gebruikt als akkerland. Maar door de ontwatering klonk het veen in. Dit werd nog bevorderd door de turfwinning die in de eeuwen daarna startte rondom Balgzand en Breehorn. Omdat de zeespiegel tegelijkertijd steeg, overspoelde de zee het veen. Het gebied veranderde in een waddegebied, met zandplaten die verder opslibden tot kwelders. Die kwelders werden door de boeren weer als weidegrond gebruikt, samen met de laaggelegen, natte kogen.

De akkers lagen vooral op de zandige delen van Wieringen. Vanaf de late middeleeuwen worden schapen steeds belangrijker in het agrarisch bestaan. De boeren bleven daarnaast vis vangen en op vogels jagen. Dat laatste gebeurde vanaf de 15^e eeuw ook steeds vaker op eenden, via speciaal aangelegde eendenkooien. Hierin worden wilde eenden binnengelokt, waarna ze door de kooiker makkelijk kunnen worden gevangen.

Vanaf de 17^e eeuw komt de karakteristieke Wieringse boerderij in zwang, aan de vierkante schuur zit een apart woongedeelte en soms ook nog een apart stalgedeelte.

In de 18^e eeuw komt er voor de boeren een definitief einde aan het overal-weide systeem. De gezamenlijk gebruikte weidegronden worden verkaveld. De boeren scheiden de kavels op de hogere delen door 'tuunwallen'. De tuunwallen zijn ongeveer een meter hoog. De wallen, die bestaan uit opgeworpen zand met daarop grasplaggen, zorgden ervoor dat het vee niet meer over de akkers kon lopen. Hoewel veel tuunwallen bij de herverkavelingen in de jaren-1930 verdwenen, zijn er bij latere verkavelingen juist weer nieuwe tuunwallen aangelegd.

Over het boerenleven in de 20^e eeuw is veel te zien en te beleven in museumboerderij Jan Lont in Hippolytushoef. [◇](#)

De boeren beschikten in de prehistorie naast gereedschap ook over wapens. Uit Stroe komt deze knophamerbijl (datering circa 2200 v.Chr.) Hij is afgebroken en was ook nog niet helemaal af. Het gat waar de steel insteekt, was nog niet helemaal doorboord. Misschien is de bijl afgebroken tijdens het maken?

Inspiratie | nieuwe tijd 1700 - 1800

Geroosterd gevogelte met kruiden en spek

BENODIGDHEDEN

1 kip

Een handje verse **salie**:

fijnsnijden

2 takjes **rozemarijn**: naaldjes

eraf halen

Een half bosje **peterselie**:

fijnhakken

Peper naar smaak

Spekblokjes of spekreepjes,

circa 100 gram; eventueel

fijner snijden

Zout naar smaak

Broodkruim

Kook de kip tien minuten in ruim kokend water. Giet af en laat enigszins afkoelen.

Verwarm de grill voor op 200 graden Celsius. Meng ondertussen de fijngesneden peterselie, salie en de rozemarijn naaldjes, de peper en het spek. Vul de kip met het spek/kruidenmengsel. Steek de kip aan het spit en gril de kip tot ze bijna gaar is (circa drie kwartier). Laat de kip aan het spit zitten.

Meng het broodkruim en het zout, en smeer de kip ermee in. (Als het broodkruim te droog is, meng het dan met het vet uit de braadslede.) Gril de kip dan nog enkele minuten tot het broodkruim is gekleurd en de kip gaar is.

Ook alledaagse borden en schotels werden vaak versierd. Het serviesgoed stond soms in een pronkkast in de kamer of in de keuken. Op deze schotel staat op de bodem 'Doch mijn Sohn Daniël'. Mogelijk wordt hier naar een Bijbels citaat verwezen

Steengoed: deze kan werd geïmporteerd uit het Rijnland. Door een speciale samenstelling van de klei kon deze op meer dan 1200 graden Celsius worden gebakken. Hierdoor werd het voorwerp letterlijk steenhard en waterdicht. Datering tussen 1500 en 1550 n.Chr.

Keukengerei

Kopjes, bekers, borden, manden, dozen, kleding, bestek, gereedschappen. Vaak werden deze alledaagse voorwerpen gemaakt van hout, vlechtwerk, been, leer, plantenvezels of wol. Materiaal dat alleen onder gunstige omstandigheden in de bodem bewaard blijft. Op Wieringen zijn de omstandigheden voor deze organische materialen niet zo best. Maar aardewerk, steen en metaal zijn wel vertegenwoordigd in de archeologische bodemschatten.

Met deze middeleeuwse kan van hard gebakken aardewerk werd water, bier of wijn geschonken (ergens 1225 en 1275 n.Chr.). Vindplaats: Vatrop

Deze tuitpot, aangetroffen bij de Zuiderzeewerken, diende als schenkkkan. Dit Pingsdorf-aardewerk dateert uit de periode 1000-1200 n.Chr.

Wieringen had tot 1900 geen echte havens. De schepen werden op het strand bij Westerland getrokken, of lagen bij Den Oever en De Haukes aan de dijk afgemeerd. Pas begin 20^e eeuw werden havens aangelegd bij De Haukes en Den Oever

Wieringen en het water: eiland, vasteland en vaarroutes

Wie Wieringen zegt, denkt aan water. Het voormalig eiland Wieringen, zo staat het vaak aangegeven. Maar eigenlijk is Wieringen in haar lange bestaan maar zo'n 800 jaar een eiland geweest. En dat terwijl de bovengrond op Wieringen al ruim 150.000 jaar geleden is gevormd.

Wieringen werd een eiland in de late middeleeuwen. Vanaf de 9^e eeuw was het veen rondom Wieringen langzaam ontgonnen en afgewaterd. Hierdoor zakte het land. Tegelijkertijd steeg het zeeniveau. Deze factoren, in combinatie met stormen, zorgden voor grote overstromingen van het veen. Het veenlandschap veranderde in een waddenlandschap, waarbij de invloed van de zee steeds verder toenam. In de 12^e eeuw kwam Wieringen door de doorbraken van De Zijpe, het Heersdiep en het Marsdiep geïsoleerd in zee te liggen. Dat zal voor de bewoners een flinke ommekeer zijn geweest. Er werden wel pogingen gedaan om land terug te winnen door aandijking, zoals de polder Waard-Nieuwland tussen 1541 en 1544. Ruim 100 jaar later, in 1683, moest deze polder weer worden opgegeven. Door het eilandbestaan werden scheepvaart en visserij belangrijke bronnen van inkomsten. Zeker toen Amsterdam in de 16e eeuw uitgroeide tot één van de belangrijkste havens van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, waren de Wieringer schippers actief op de lichterschipperij. De Zuiderzee die de verbinding vormde tussen Amsterdam en de Noordzee via Texel, was berucht om haar ondieptes; één van de bekendste was het Wieringer Vlaak. Daarom zetten de diepstekende zeeschepen hun lading over op lichtere schepen, met veel plattere bodems. Onbeladen konden ze dan zelf veilig doorvaren naar diepere geulen, waar de lading weer aan boord genomen werd. De Wieringer schepen zeilden zo heel wat ladingen heen en weer. Aan deze scheepvaart kwam een eind in de 19^e eeuw. Door de aanleg van het Noordhollands Kanaal kwam er een rustige binnenvaartverbinding en werd de lichterschipperij definitief overbodig.

Vanaf Wieringen werd er gevist, op vis op de Noordzee en de Zuiderzee, maar ook op op zeegras of wier. Het wier werd gedroogd en geperst en kende allerlei toepassingen: als isolatiemateriaal tussen het plafond, als dijkverzwaring, als strooisel in de stal, als

Dit soort schepen zal een vertrouwd gezicht zijn geweest rond Wieringen in de 17^e eeuw

Zeegras ligt vaak op het strand na een flinke storm

stoel- of matrasvulling. Aan de wiuvisserij kwam pas een eind in de jaren-1930, toen de wiuvelden door een schimmelziekte werden aangetast en verdwenen. De Zuiderzeewerken die in diezelfde periode werden opgericht, veranderden het watermilieu definitief ten nadele van het zeegras. Diezelfde Zuiderzeewerken betekenden ook een einde aan het eilandbestaan van Wieringen. ♦

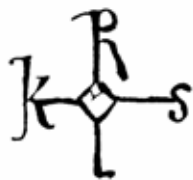
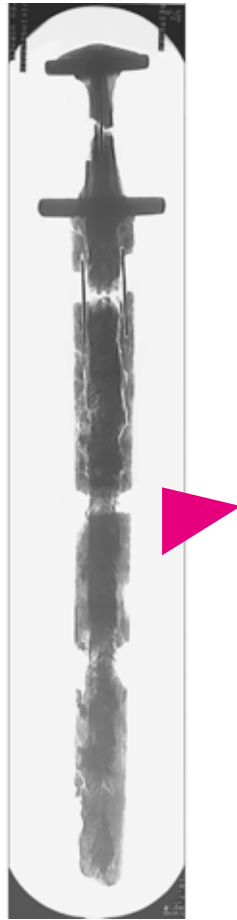
Het eiland Wieringen op de Kaart van Holland. Houtsnede door Zacharias Heyns, 1598

Het Karolingische zwaard van Hippolytushoef

Het zwaard is gemaakt van ijzer en uit meerdere lagen opgebouwd. Hierdoor wordt het ijzer sterker en is het geschikt voor wapens. Het lemmet is uit drie banen opgebouwd: een middenzone met damascering en twee buitenbanen, die de snijdende kanten van het zwaard vormen. De damascering in het midden van dit zwaard heeft een visgraatmotief. Damasceren is een versierteknik waarbij een lichter gekleurd metaal in donker metaal wordt ingelegd

De handtekening van keizer Karel de Grote, één van de bekendste Karolingers. Hij leefde van circa 748 tot 814 n.Chr.

Op deze afbeelding uit 890 zie je een vergelijkbaar zwaard gebruikt door Karolingische ridders

In 2006 wordt in Hippolytushoef een nieuwe woonwijk aangelegd. Een amateurarcheoloog die met zijn metaaldetector de storthopen afzoekt, stuit op iets dat eruitziet als oud roest. Het blijken delen te zijn van een ijzeren zwaard. En Wieringen is weer een bijzondere vondst rijker. Het blijkt namelijk een Karolingisch zwaard dat dateert in de vroege 8^e eeuw, van vóór de Vikingen.

De provincie Noord-Holland zorgt ervoor dat de vondst naar een restauratieatelier gaat dat is gespecialiseerd in archeologische vondsten. Hier worden de roestklompen bestudeerd. Röntgenfoto's brengen diverse details aan het licht. Vervolgens gaan de restauratoren aan het werk. De zwaarddelen worden langdurig behandeld en uitgerepareerd. Ontbrekende stukken vullen de restauratoren aan en zij kleuren ze zo goed mogelijk naar het originele gedeelte.

Op onderdelen van het zwaard zitten stukjes hout, leer en textiel. Deze informatie is voor archeologen heel belangrijk. Het geeft aan dat het zwaard niet los werd begraven, of in een strijd verloren ging. Het hout is afkomstig van de schede waarin het zwaard zat. Het leer is afkomstig van leren banden waarmee de schede aan de riem van de krijger of ridder werd gehangen. Bovendien bleek in de roestklompen nóg een ijzeren punt te zitten. Niet afkomstig van het zwaard maar van een mes. Door die combinatie, en het minuscule textielfragment dat aan het zwaard kleefde, concluderen de archeologen dat het hoogstwaarschijnlijk gaat om grafvondsten. Een wapengraf dus. Dat was een teken van 'heidendom', want christenen werden bij de kerk begraven en al helemaal niet met wapens bij zich. Maar wie lag er dan in? Wieringen behoorde in het begin van de 8^e eeuw formeel nog niet tot het Frankische Rijk. Pas in de loop van de 8^e eeuw werd het kustgebied veroverd door de Franken en kon langzaam maar zeker de 'kerstening' beginnen. Van de Friezen in Noord-Holland is niet of nauwelijks bekend dat ze hun doden begroeven. Is dit dan een Frank, die stierf in de strijd tegen de Friezen? We zullen het misschien nooit weten. ♦

Omdat het zwaard een schatvondst was, heeft de vinder het gehouden en is het niet in een museum te zien. De provincie Noord-Holland beschikt over een kopie

oude steentijd
300.000 - 8800 v.Chr.

midden steentijd
8800 - 4900 v.Chr.

jonge steentijd
4900 - 2000 v.Chr.

bronstijd
2000 - 800 v.Chr.

ijzertijd
800 - 12 v.Chr.

Romeinse tijd
12 v.Chr. - 450 n.Chr.

middeleeuwen laag
450 - 1050 n.Chr.

middeleeuwen hoog
1050 - 1500 n.Chr.

nieuwe tijd
1500 n.Chr. - heden

Vondsten in de tijd

Archeologie, en erfgoed in het algemeen, kunnen heel breed worden ingezet: van de vormgeving van een pand tot inspiratie voor muziekstukken, schoolvoorstellingen en het zelf ontwerpen van computergames. Het archeologische erfgoed van Wieringen heeft heel wat fraais te bieden.

“Inspiratie opdoen
uit het eigen
archeologische
erfgoed...er is
genoeg...”

Kunst

Het kunstwerk Freule-spoor van kunstenaar Theo van Delft verbindt de geschiedenis van twee freules die om het geloof werden vervolgd, met het heden. De voetstappen in het lint zijn van een Irakese vluchteling, die op blote voeten door de sneeuw vluchtte en in Nederland onderdak vond

Verbinding

Breng het verleden tot leven en vertel de verhalen. Het verleden inspireert en archeologische vondsten trekken de aandacht, zeker wanneer een directe relatie gelegd wordt met het heden. Het verleden in de openbare ruimte terugbrengen kan door het markeren van onzichtbare landschappen, de plaats van archeologische vondsten, of van historische plaatsen of gebeurtenissen. Door het plaatsen van informatieborden, zoals op en rond Wieringen gebeurt, krijgen passanten een glimp van het verleden mee. De vormgeving van een nieuwe wijk en de naamgeving van straten en gebouwen, zijn andere mogelijkheden om het verleden direct te koppelen aan het heden. Ook openbaar groen biedt kansen. Wat te denken van dezelfde beplanting op plaatsen die historisch met elkaar in verband staan? Of het plaatsen van bomen en planten die uit archeologisch onderzoek bekend zijn, die oude wegenpatronen markeren in het landschap, of alleen in het jaargetijde bloeien waarin een historische gebeurtenis plaatsvond?

Deze gesp en vuistbijl zijn van 100% chocolade vervaardigd

Producten

Markeren

Kruisbestuiving met andere disciplines zoals de beeldende kunsten kan mooie resultaten opleveren. Wandelroutes langs historische plekken waarbij via een app gedichten over de geschiedenis kunnen worden beluisterd. Licht-kunstwerken of geurbelevingen op historische plaatsen, toneelvoorstellingen en schrijfwedstrijden zijn maar enkele voorbeelden waarvoor het verleden de inspiratie kan vormen. Wanneer historische gebeurtenissen middels de kunsten aan het heden worden verbonden, blijkt dat thema's als geloofsvervolgung, oorlog en migratie van alle tijden zijn.

Deze gedenksteen markeert de plaats van een oorlogshandeling. Op 17 april 1945 bliezen Duitse troepen twee gaten in de dijk van de Wieringermeer. De polder die pas 15 jaar eerder was drooggelegd, liep in twee dagen vol. De schade was immens. Na de bevrijding werd de polder binnen enkele maanden weer drooggepompt

Laat het archeologisch erfgoed een inspiratiebron zijn voor nieuwe producten en ontwerpen. Het kan daarbij gaan om kopieën van archeologische vondsten, al dan niet vervaardigd van nieuwe materialen of met de 3D-printer. Oude recepten kunnen horeca-ondernemers inspireren tot historische proeverijen langs wandel-, fiets- en vaarroutes. Modern schatzoeken via GPS (het zogenaamde geocaching), een pubquiz met historische vragen of een archeologisch geïnspireerde escaperoom, zijn maar enkele voorbeelden. Steeds meer toeristen zijn op zoek naar beleving. Wieringen leent zich daar bij uitstek voor! ♦

Op de Koemarkt in Purmerend zijn bij de boomplantgaten koeienpoten aangebracht; ze verwijzen mede naar het historische gebruik van het plein

Archeologie inspireert.
Op de website
www.archeologieleeft.nl
staan verschillende
geslaagde voorbeelden

Meer weten?

Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland
www.awknh.nl

Gemeente Hollands Kroon
www.hollandskroon.nl / www.bezoekhollandskroon.nl

Historische Vereniging Wieringen
www.historischwieringen.nl

Historisch Genootschap Wieringermeer
www.wieringermeergeschiedenis.nl

Huis van Hilde
www.huisvanhilde.nl

Landschap Noord-Holland
www.landschapnoordholland.nl

Oneindig Noord-Holland
www.onh.nl

Provincie Noord-Holland
www.noord-holland.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
www.cultureelerfgoed.nl

Rijksmuseum van Oudheden
www.rmo.nl

Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland
www.steunpunterfgoednh.nl

Stichting Heidense Kapel
www.heidensekapel.info

Stichting Landschapszorg Wieringen
www.landschapszorg.nl

Viking Informatiecentrum
www.vikingen.nl

VVV Top van Noord-Holland
www.vvvtopvannoordholland.nl

Wieringer Eilandmuseum Jan Lont
www.museumjanlont.nl

**MOOI
NOORD-
HOLLAND**

ADVISEURS
OMGEVINGSKWALITEIT

